

OPERA

MAGYAR ÁLLAMI OPERAHÁZ
HUNGARIAN STATE OPERA

Giuseppe Verdi

REQUIEM

Giuseppe Verdi

REQUIEM

Szenírozott oratórium latin nyelven, magyar, angol és latin felirattal

Staged oratorio in Latin, with Hungarian, English, and Latin subtitles

Rendező Director **TULASSAY ÁDÁM**

Díszlettervező Set designer **CSÚCS ANGÉLA**

Jelmeztervező Costume designer **LISZTOPÁD KRISZTINA**

Koreográfus Choreographer **CSUZI MÁRTON**

Animációtervező Animation designer **CZEGLÉDI ZSOMBOR**

Világítástervező Lighting designer **PILLINGER TAMÁS**

Karigazgató Chorus director **CSIKI GÁBOR**

Szoprán Soprano **BRASSÓI-JÖRÖS ANDREA**

Alt Alto **SZÁNTÓ ANDREA**

Tenor Tenor **KOVÁCSHÁZI ISTVÁN**

Basszus Bass **CSER KRISZTIÁN**

Táncművész Dancer **ADLER JUDIT**

Közreműködik a Magyar Állami Operaház Zenekara és Énekkara

Featuring the Hungarian State Opera Orchestra and Chorus

Karmester Conductor **DOBSZAY PÉTER**

Bemutató: 2024. november 2., Operaház

Premiere: 2 November 2024, Opera House

Az utóbbi évek, sőt már évtizedek során nem ritka gyakorlattá vált egyes oratorikus művek teljes vagy félig történő szcenírozása. A *Messziás* és a *Máté-passió* után mi sem lehet erre alkalmasabb az OPERA számára, mint Giuseppe Verdi *Requiemje*, amellyel kapcsolatban sokan állítják szellemesen, hogy „kedvenc Verdi-operájuk”. Hiába gyászmiséről van szó, amely hagyományosan nem követel színpadot – sőt kifejezetten távol tartja azt magától –, drámaisága, érzelmessége, a hangulati árnyalatok szélsőségsége szinte természetesen kínál fel a színre vitelt.

A Magyar Állami Operaház régi hagyománya, hogy a mindenszentek – halottak napja ünnepkörben másorra tűzi Verdi nagyszabású *Requiemjét*. A gyászmisét 1874-ben mutatták be, megírásának története azonban több évvel korábbra nyúlik vissza. Giuseppe Verdi (1813–1901) ugyanis az utolsó, *Libera me* tételt elsőként komponálta meg, mégpedig 1868-ban Gioachino Rossini halálára. „*Egy nagy nevet veszített a világ! Korunk legismertebb, legnépszerűbb művésze volt, és ő volt Itália legnagyobb dicsősége! Amikor a másik, aki még él [Alessandro Manzoni, költő] nem lesz már, mi marad nekünk?*” Ezekkel a szavakkal fogalmazott Verdi értesülvén Rossini haláláról, ami után a legkiválóbb olasz zeneszerzők által közösen komponált *Requiem* javaslatát tette, hogy együtt tisztelegjenek az olasz komponista emléke előtt. Végül a javasolt Rossini-emlékceremónia zátonyra futott annak ellenére, hogy minden felkért zeneszerző időben elkészült az elvállalt *Requiem*-tétellel, Verdi maga a *Libera me*vel.

A *Libera me* megírása után a zeneszerző az *Aida*, illetve az *e-moll vonósnégyes* megírásával foglalkozott. 1873-ban azonban meghalt a fentebb szintén említett Manzoni, akit Verdi a végtelenségig tisztelt. Manzoni halálával tehát a zeneszerző visszatért a *Requiem* komponálásához. „*Semmiféle köszönetet nem érdemlek azért az ajánlatomért, hogy Manzonink halálának évfordulójára gyászmisét írjak. Lelki szükség indított rá, hogy legjobb erőimmel adjak tiszteletet ennek a nagy embernek, akiben éppúgy becsültem az író, mint az embert, mint a hazafiasság mintaképét*” – írta Verdi Milánó polgármesterének. 1874. április 10-én be is fejezte a művet, melynek eredeti címe: *Gyászmise Manzonink halálának évfordulójára, 1874. május 22.*

Verdi *Requiemje* a gyász személyes kifejezése, mely az egyházi liturgiából kölcsönzi szerkezetét és szövegét. Ám a katolikus gyászmise szövege Verdi számára kevésbé a hithez, mint inkább az érzelmkifejezés univerzális szükségletéhez kötődött. A Verdi *Requiem* drámai, operai minősége nem illik a megszokott templomi szertartáshoz, de szerzőjének soha nem is állt szándékában, hogy műve a liturgia részét képezze. Hans von Bülow híres megjegyzése, mely szerint Verdi *Requiemje* „*opera egyházi köntösben*” negatív élű kritika volt. Viszont ha elveszjük a kritikai élt, valóban igaz, hogy nincs más olyan *Requiem*, mely ilyen közel állna a drámához és a feszültséghez, mint Verdié, melyet a folyton hullámzó érzelmek a nagyoperákhoz teszik hasonlónak.

A gyászmise liturgiája mindig változik: minden zeneszerző maga dönti el, hogy mely szövegrészeket zenésíti meg. Verdi a szokásos nyitósorokkal kezd: *Requiem aeternam dona eis, Domine (Adj, Uram, örök nyugodalmat nekik)*, amit a kórus és a zenekar halkán intonál. A négy szólista csatlakozik az áradó *Kyrie eleisonnal (Uram, irgalmazz)*, ami az azt követő *Dies irae-t (Harag napja)* még félelmetesebbé teszi. A szoprán és a tenor magas G-t tart, amit a mélyebb szólamok, az éles pikoló és a dübörgő nagydob kísér. A sodró erejű tétel a harag napjára figyelmeztet, amikor a rettenetes jóslat szerint a tűz elpusztítja a földet. A *Tuba mirum (Csodakürtök)* basszusszólo-tételt rézfúvósok monumentális kara vezet be, megfestve a trombiták zengését, mely a végső ítélethez hív össze mindenkit. A *Szekvencia* íve a *Dies irae-től* a *Lacrimosáig* a teljes érzelmi spektrumot bejárja a kínzó rettegéstől a kegyelemért való finom könyörgésig.

A négy szólista által énekelt *Offertorium*, vagyis a *Domine Jesu (Urunk Jézus Krisztus)* és a *Hostias* (Urunk, dicséretre bemutatjuk az áldozatot) tételpár lágy kezdete, a krisztusi kegyelmet hangsúlyozza. Ringatózó metrumba altatóra emlékeztet, és ahogy az énekesek megjelenítik a „szent fényt”, amit Isten Ábrahámnak és leszármazottjainak ígért, a vokális és a zenekari anyag egyaránt egyre fényesebbé válik. Verdi a pokol mélyéről (mély és sötét hangok) a megváltás fényességéhez vezet, és felkészít minket a *Sanctus* határtalan boldogságára, ahol a trombitafanfárok hirdetik, hogy „szent vagy, szent vagy, szent vagy, mindenség Ura, Istene. / *Dicsőséged betölti a mennyet és a földet.*” Az *Agnus Deiben (Isten Báránya)* Verdi zenéje befelé fordul, és egy egyszólamú, díszítéstől mentes, variációs panaszdal szól. Minimális zenekar kíséri csupán a kórust, a szoprán, majd a mezzoszoprán szólistát. Nyugtalan szopránzólo vezet be a *Libera me (Ments meg engem)* tételt. A korábbi részek drámaisága most visszatér, mintha a zeneszerző a bizonytalanság érzetével akarna minket magunkra hagyni: vajon mindenki számára eljön a megváltás? Többedszerre, de immár utoljára visszatér a *Dies irae* is, most azonban a kórus és a szoprán zárja le szinte hallhatatlanul suttogva: *Libera me. Ments meg engem.*

A *Requiem* első előadására 1874. május 22-én került sor, a milánói San Marco-székesegyházban, Verdi személyes vezényletével. A siker olyan hatalmas volt, hogy Verdi és a négy szólista Európa-szerte bemutatta a gyászmisét. Tárgyalások folytak arról is, hogy erre a pesti Nemzeti Színházban is sor kerüljön. A tervből sajnos nem lett semmi, éppen mert a mester hangversenykörútjának programja annyira zsúfolt volt. Magyarországon először a Nemzeti Színház együttese Erkel Sándor vezényletével 1875-ben szólaltatta meg a *Requiemet*.¹

„Verdi *Requiemje* zenei eszközökkel dolgozza fel az emberi létünk egyik esszenciális aspektusát, az elmúlás tudatával való együttélést. A színpadra állítás során alkotótársaimmal végig arra törekedtünk, hogy ezt a művet a zenei szövetnek megfelelő színházi formába helyezzük. Abból indultunk ki, hogy bár a mű minden tétele a halálról szól, ezek mindegyike más és más érzelmi töltéssel közelíti meg a témát, mi pedig ezeket a különbségeket szándékoztuk megragadni egy-egy képben vagy jelenetben. Következésképp az előadásra valamiféle epizodikusság jellemző, nem egy történetet mesél el, hanem egymáshoz lazán kapcsolódó pillanatok sorát, amelyeket nem feltétlen logikai, hanem sokszor asszociációs kapcsolatok fűznek egymáshoz.

Az egyetlen narratív jellegű összetartó erő, hogy az egyik szereplőnk – akit a szoprán énekes jelenít meg – szemszögéből látjuk az eseményeket, vagyis azt, ahogyan ő képzeletben az apokalipszist, a halál napját. Az ő félelme, elkeseredettsége, illetve megbékélése, kiütkeresése jelenik meg. Ezt a szereplőt pedig igyekeztünk egy olyan környezetbe helyezni, ahol a halál áttételesen van jelen mint az élet megélésének a hiánya. Ehhez többek között Fritz Lang *Metropolis*ának nyitójelenetét vettük referenciának, ahol a monotonításba kényszerített élet akadályoz meg sokakat az érzelmek szélesebb skálájának átélésben. Innen indulunk el a víziók világába.

Én nem gondolom, hogy ez az oratórium bármilyen szempontból is operának nevezhető lenne, de zenei eszköztárában valóban jelennek meg olyan elemek is, melyeket Verdi operakomponistaként alkalmazott, beleértve az olyan szerkezeti egységeket, mint a recitativo, ária, együttesek. Verdi a zenéjén át kínálja fel a halálhoz való különböző megközelítési lehetőségeket, amelyek sokszor ellentétesek, és mégis egyszerre érvényesek. Ebből az ellentmondásból fakad a mű ereje” – nyilatkozta **Tulassay Ádám**, az előadás rendezője, akinek Puccini *Edgar*-rendezését láthatta korábban az OPERA közönsége.

A műsorlapot szerkesztette: Mátrai Diána Eszter

¹ A műsorlap Elizabeth Schwartz, *Verdi's Requiem*, 2018. <https://www.orsymphony.org/concerts-tickets/program-notes/1718/verdi-s-requiem/> és Várnai Péter, *Oratóriumok könyve*, Zeneműkiadó, Bp., 1983. felhasználásával készült.

In recent years, even decades, it has become a common practice to completely or partially stage certain oratorical works. After *Messiah* and *Matthäus-Passion* at the OPERA, nothing could be more suitable to continue the practice than Giuseppe Verdi's *Requiem*, which is claimed by many, half-seriously, but certainly aptly, to be their "favourite opera". Even though it is a funeral mass, which traditionally does not require a stage – in fact, it specifically keeps it away from itself –, its drama, emotionality, and the extremity of mood nuances almost naturally demand a spectacle.

One of the Hungarian State Opera's traditions is its musical observation of the All Saints' and All Souls' holiday period with Verdi's monumental *Requiem*. The funeral mass first premiered in 1874 although its composition goes back a couple of years. Giuseppe Verdi (1813–1901) composed the closing movement of *Libera me* first, on the death of Gioachino Rossini in 1868. "A great name has disappeared from the world! His was the most widespread, the most popular reputation of our time, and it was a glory of Italy! When the other one who still lives [the poet Alessandro Manzoni] is no more, what will we have left?" These were the words of Verdi upon hearing the news of Rossini's death in 1868. It was Rossini's passing that first inspired Verdi to propose a collaborative Requiem written by the most distinguished Italian composers, to honour Rossini's memory. For a number of reasons, the proposed Rossini memorial ceremony was shelved, although every composer who was asked to write a movement completed their assigned section on time including *Libera me* by Verdi.

Afterwards, Verdi busied himself with his opera *Aida*, as well as composed his *String Quartet in E Minor*. In 1873, the aforementioned Manzoni, whom Verdi regarded with reverence, died. With Manzoni's death, Verdi returned immediately to the idea of a *Requiem Mass*. "It was an impulse, or, to put it better, a need from my heart, to honour, as best I could, this great man whom I held in such esteem as a writer, and venerated as a man, and as a model of virtue and patriotism," wrote Verdi in a letter to the mayor of Milan. He completed his work on 10 April 1874. Its original title read *Requiem Mass for the anniversary of the death of Manzoni, 22 May 1874*.

Verdi's *Requiem* is a personal statement of grief that employs structure and text borrowed from church liturgy. However, Verdi was not personally devout, the words of the Catholic Requiem Mass for the Dead served as an expressive outlet for the universal need to convey the emotions. The dramatic, operatic quality of Verdi's *Requiem* ill-suited it for use as part of a regular church service, and Verdi never intended it to function as liturgy. Conductor Hans von Bülow's famous remark that *Requiem* was "an opera in ecclesiastical costume" was meant as negative criticism. However, one can take von Bülow's words at face value, without the harsh judgment he intended. Certainly, no other *Requiem* comes close to approaching the drama and tension of Verdi's, and the ebb and flow of emotion it generates parallels the narrative arc of a grand opera.

The liturgy of a Requiem Mass is not standardized; each composer must make specific choices regarding which texts to include. Verdi begins with the standard opening lines, *Requiem aeternam dona eis, Domine (Grant them eternal rest, O Lord)*, which the chorus and orchestra intone in hushed, muted phases. The four soloists join the chorus and orchestra for an exuberant *Kyrie eleison (Lord have mercy)*, which makes the *Dies irae (Day of Wrath)* that follows all the more terrifying. The sopranos and tenors sustain a high G while the lower voices, punctuated by a shrill piccolo and a pounding bass drum, warn of the Day of Wrath, when fire shall destroy the earth, according to dire prophecy. A monumental chorus of brasses precedes the bass solo movement *Tuba mirum (Wondrous trumpet)*, which describes the sound of the trumpet that will summon all to judgment. The *Sequence*, which begins with *Dies irae* and ends with *Lacrimosa (Weeping)*, covers the full emotional spectrum from abject terror to gentle entreaties for mercy.

The tender opening of *Offertory*, which features the four soloists, emphasizes the mercy of Christ. Its rocking meter suggests a lullaby, and as the singers describe the "holy light" God promised to Abraham and his descendants, both the vocal and orchestral writing grow more luminous. Verdi expertly delivers us from the pits of hell (low timbres and registers) into the glowing warmth of salvation, and readies us for the untrammelled joy of *Sanctus*, with its trumpet fanfare proclaiming "Holy, holy, holy, Lord of Hosts! Heaven and earth are filled with your glory!" In *Agnus Dei*, Verdi shifts from extroversion to unadorned unisono contemplation with minimal orchestral accompaniment, as first the chorus, then the soprano and mezzo sing, "Lamb of God, who takes away the sins of the world, grant them eternal rest." Verdi ends his *Requiem* with an agitated soprano intoning the opening lines of *Libera me (Deliver me)*. All the drama of the earlier sections returns, as if Verdi intended to leave us with a sense of uncertainty: will we, in the final analysis, be redeemed? Verdi reprises the music of the *Dies irae*, but eventually, the chorus and soprano end with an almost inaudible whisper, "Libera me. Libera me."

The first performance of *Requiem* took place on 22 May 1874, at Basilica di San Marco, Milan, under the personal direction of Verdi. The success was so great that Verdi and the four soloists presented the funeral mass all over Europe. There were also negotiations for it to happen at the National Theatre in Pest as well. Unfortunately, this plan was never realized, because the programme of the maestro's concert tour was too busy. For the first time in Hungary, the ensemble of the National Theatre performed *Requiem* in 1875, conducted by Sándor Erkel.¹

¹ Notes based on Elizabeth Schwartz, *Verdi's Requiem*, 2018. <https://www.orsymphony.org/concerts-tickets/program-notes/1718/verdi-s-requiem/> and Péter Várnai, *Oratóriumok könyve (Book of Oratorios)*, Editio Musica Budapest, 1983.

"Verdi's *Requiem* uses musical means to process one of the essential aspects of our human existence, namely, living with the inevitability of passing. During the creative process, we always tried to adapt this work into a theatrical form that fits the libretto. Our starting point was the fact that although every movement of the work is about death, every one of them approaches the subject from a different state of emotion, and we intended to capture these differences in each scene. As a result, the performance has the characteristics of a string of episodes instead of a continuous storytelling. It is a series of loosely connected moments, which are often linked by associations rather than logic. The only cohesive force in the narrative is that we see the events from the point of view of one of the characters – performed by the soprano –, the way she imagines the apocalypse, the day of death. Her fears, desperation, reconciliation, and her attempt to find a way out are represented in the production. We aimed to place this character in an environment where death is indirectly present as the lack of living life. We were inspired, among other things, by the opening scene of Fritz Lang's *Metropolis*, where a life forced into monotony prevents many from experiencing a wider range of emotions. It is where we go into the world of visions from.

I don't think that this oratorio can be called an opera from any point of view, but elements that Verdi used as an opera composer, including structural units such as recitatives, arias, ensembles, do appear in his musical toolkit. Through his music, Verdi offers different approaches to death, which are often contradictory and yet valid at the same time. The power of the work comes from this contradiction," says **Ádám Tulassay**, the director of the performance, whose previous production for the Hungarian State Opera was Puccini's *Edgar*.

Programme notes edited by Diána Eszter Mátrai